

УЛОГА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИХ УСТАНОВА У ПРЕВЕНЦИЈИ И ЗАШТИТИ УЧЕНИЦА И УЧЕНИКА ОД СЕКСУАЛНОГ НАСИЉА И УЗНЕМИРАВАЊА - Тања Игњатовић -

Овај текст је намењен наставницама/наставницима, посебно одељенским старешинама, психолозима и педагозима, чланицама/члановима¹ Тима за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања. Садржај је фокусиран на сексуално насиље према деци/ученицама и ученицима, посебно када га чине одрасли – запослени у школи или одрасли изван школе, што укључује и родитеље/старатеље/усвојитеље/хранитеље, сроднике, породичне пријатеље или непознате одрасле особе. Текст садржи кратак преглед кључних података и мера које школа треба да предузме у превенцији (да се насиље не деси) и у интервенцији (када постоји сумња или сазнање да се насиље десило).

Шта знамо о сексуалном злостављању деце у Србији

Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији (2015.)² урађена је на репрезентативном узорку од 2053-оје деце узраста од 10 до 18 година³. Поред основног упитника о искуству сексуалног насиља (личном и других) испитивани су и ставови о овој теми код деце и родитеља. Главни налази упућују да на испитиваном узрасту у сваком школском одељењу у Србији постоје **4 детета** која су преживела одређени вид сексуалног насиља и још 4 детета која познају некога коме се то догодило. Такође, подаци Студије говоре да је у *овом тренутку двоје деце* из сваког школског одељења изложено сексуалном насиљу. У половини случајева, насиље се понављало. Најчешће место где се насиље догађа је кућа у 32% и друштвене мреже у 22% на којима је дете примило и било изложено експлицитном сексуалном садржају. **У средњим школама, у 7,4% случајева школа је означена као место догађаја.**

Студија даље говори да деца основношколског узраста сексуално насиље обелодањују најпре породици, која им по правилу не поверује. **Млади у средњим школама најчешће кажу другарици или другу, који су склонији да им поверују.** Од 2/3 деце која испричају шта им се догодило, више од половине особа којима су се поверили *не предузима ништа*. Само 7% њих пријави случај надлежним службама. Сви резултати истраживања јасно показују *родну компоненту сексуалног насиља*: од 5 деце која су преживела сексуално злостављање, 4 су девојчице и 1 је дечак. Национална студија експлицира велики број

¹ Ауторка овог текста је посвећена остваривању родне равноправности у језику, због чега ће се у њему користити истовремено или наизменично (због лакше читљивости) одређене именице у оба граматичка рода.

² *Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији*, Инцест Траума Центар, Београд, 2015. доступно:

[хттп://инцесттраумациентар.орг.рс/филес/2015/ИТЦ_2015_Србија_-_Национална_студија_о_сексуалном_насиљу_над_децом.пдф](http://инцесттраумациентар.орг.рс/филес/2015/ИТЦ_2015_Србија_-_Национална_студија_о_сексуалном_насиљу_над_децом.пдф)

³ Деца из 97 школа, 61 основне и 36 средњих школа (од четвртог разреда основне школе закључно са трећим разредом средње школе) из 51 града у Србији.

различитих начина на која су деца сексуално злоупотребљена од стране одрасле особе (или особе која је више од две године старија од њих)⁴.

Налази указују да је, од свих питања, деци најтеже било да саопште *ко је учинилац* сексуалног насиља – 62,1% деце која су преживела насиље одлучило је да не идентификује учиниоца, што није необично и потврђује снажно присутна осећања стида, страха, кривице и ниског самопоштовања. Деци *није лако да говоре* о ефектима сексуалног насиља (једна трећина се изјаснила да о томе не би ништа рекла). Млади најчешће наводе љутњу и бес (74,1%), а затим, и код деце и код младих, следе осећања страха (69,3%), стида и кривице (55,8%).

Студија показује да је 49% деце први пут о теми сексуалног насиља разговарало током интервјуа. То потврђује забрињавајућу праксу дугогодишњег ћутања и упорног чувања табу теме током одрастања детета. Ипак, Национална студија је снажно потврдила да деца говоре о преживљеном сексуалном насиљу и упорно трагају за особом од поверења, због чега забрињава да особа којој се дете повери – најчешће не предузме ништа да је заштити.

О теми сексуалног насиља према деци *разговарало се у школи (са учитељицом, наставницом, психологом) само у 10,2% случајева* (51,1% родитеља са децом није отварало тему, а тамо где јесте, мајка је главна особа која информисе дете – 48,6%, и даље носи главно бreme одговорности за добробит детета). Ван породице, најчешћи саговорници/е су *другови и другарице (30,2%)*, што потврђује значај едукованости ученица/ученика и вршњачке подршке. Деца у највећем проценту нису показала нелагодност приликом разговора о теми - само 7,1% деце је имало нелагодност, што потврђује да се уз *правилан приступ* (који је резултат едукованости одраслих и вршњака) може разговарати о сексуалном насиљу са децом у школском контексту.

Испитивање *ставова* младих и родитеља⁵ показало је да „и млади и родитељи упадају у замку окривљавања детета-жртве, стигматизују девојчице и већ рањиве друштвене групе деце која живе у дому и на улици, као и децу са сметњама у развоју”. Такође, постоје одговори и једних и других да „секс између одрасле особе и детета нема последица по дете“ и „ако је дете сексуално зрело, у реду је да одрасла особа има секс са њом/њим“. Млади јасније од родитеља препознају да су учиниоци сексуалног насиља најчешће особе мушког пола. Родитељи у значајној мери не препознају девојчице као главне мете учинилаца. Ипак, у ставовима је високо изражена спремност да се насиље пријави (родитељи 91,6%; млади 83,4%), док резултати упитника говоре да је тек у 7,1% такво насиље и пријављено. Дакле, спремност за пријављивање је декларативна. У врло високом проценту, и млади и родитељи се слажу да „о теми сексуалног злостављања деце треба учити од вртића до факултета да дете препозна насиље и заштити се“.

⁴ Видети *Националну студију*, стр. 10;

⁵ Укупно је 1039 младих у средњим школама и 532 родитеља деце из основних школа попунило скалу ставова (приказано у Поглавље 4 у Националној студији).

Кључно је спречити сексуално насиље према деци

У овом делу биће представљене две комплементарне области деловања образовно-васпитних установа: 1) превенција сексуалног насиља према деци у образовно-васпитној установи и 2) заштита и подршка за децу која су била изложена искуству сексуалног узнемиравања, злоупотребе или злостављања од стране одрасле особе, посебно ако је она запослена у школи или повезана са образовно-васпитним радом.

1) *Стварање сигурног и подстицајног окружења за сву децу*

Превенција сваког насиља, укључујући и сексуално насиље према деци, мора бити основни задатак образовно-васпитних установа, као и друштва у целини, јер је то и формална (законска) обавеза. То значи **информисање и учење деце** о теми сексуалног насиља, кроз целокупни систем образовања и васпитања (од вртића, преко основног до средњег, а и на факултетском нивоу), што је у складу са принципима и циљевима, општим исходима и стандардима образовања и васпитања⁶ у оквиру развојних програма школе и наставних програма и планова (обавезних и изборних предмета), факултативних наставних предмета, васпитних програма рада (у школама са домом ученика), слободних активности и сарадње са заједницом. Превенција подразумева и **оснаживање детета** да препозна ризике и пријави свако сексуално узнемиравање и насиља.

Нужна претпоставка превентивног рада са децом је одговарајуће **знање одраслих** о теми сексуалног насиља према деци. Превентивне активности школе подразумевају и **информисање свих запослених** у школи да је насиље (сексуално и свако друго), према детету/ученику или ученици **забрањено**. Нарочито треба истаћи да *није примерено нормализовање, умањивање или негирање*, као начин да се избегне одговорност одраслих, у вези са било којим актом насиља према детету/ученику или ученици. Када се ради о сексуалном насиљу, постоји склоност да се радње као што су ласцивно коментарисање, шале сексуалне природе, сексуализовани погледи и гестикулација, добацавање, слање порука и слично, не третирају као „озбиљни“ облици сексуалног злостављања. У школи су таква понашања одраслих према деци неприхватљива, односно забрањена. Она не могу бити „испровоцирана“ понашањем или изгледом детета (нпр. начином облачења⁷), нити се запослени у школи или одрасли могу позивати на сагласност детета/деце за таква понашања. То значи да је неприхватљиво било какво окривљавање деце/жртава, јер је одговорност за учињено искључиво на одраслима.

Важно је да превентивне активности које спроводи образовно-васпитна установа **буду системске природе и континуиране** и да у њих буду укључене особе – наставнице/и, одељенске старешине, стручне службе (психолог/психологиња, педагог/педагогиња), чланови/чланице Тима за заштиту ученика од злостављања, занемаривања и насиља, али и сарадници/сараднице изван школе (представнице надлежних институција или

⁶ Закон о основама система образовања и васпитања, чл. 3 и 4, „Службени гласник РС“, бр. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 - аутентично тумачење, 68/2015 и 62/2016 - одлука УС.

⁷ Било би важно да сви наставници/е усвоје став да облачење, посебно девојчица, нема никакве везе са сексуализованим понашањем одраслих према деци, односно сексуалним узнемиравањем и злостављањем деце. Ученици и ученице треба да поштују правила школе у вези са облачењем (уосталом, као и наставнице и наставници), али телсени изглед или одећа никада нису **ни урзок, нити повод**, за недопустиво понашање наставника/ца и другог школског особља или сарадника/сарадница изван школе.

специјализованих организација за заштиту од насиља), које/и имају **одговарајућа знања** о теми сексуалног насиља према деци.

Шта сви ученици треба да знају о сексуалном насиљу према деци?

- Најпре, мора бити доступна информација о томе *шта се све сматра* сексуалним насиљем, и то кроз навођење конкретних радњи⁸, ко су најчешћи *учиниоци* сексуалног насиља и зашто су деца (лаке) „мете“, укључујући информацију о *родном карактеру* ових дела (девојчице и девојке су у већем ризику).
- Информације о *распрострањености* сексуалног узнемиравања, насиља и експлоатације деце, као и о *последицама* ове појаве.
- Информације о *забрани* сексуалног узнемиравања, насиља и експлоатације деце (деца су особе до 18 година) од стране одраслих (односно особе која је више од 2 године старија од детета).
- О типичним *предрасудама* у вези са сексуалним насиљем према деци и начином *како оне утичу* на жртве, учиниоца насиља и друштвену реакцију на сексуално насиље према деци.
- О *интервенцији*, односно о надлежностима институција (полиције, тужилаштва, суда, центра за социјални рад), као и о улози школе у случају сумње или сазнања да је дете/ученица/к жртва сексуалног насиља (о унутрашњим процедурама и поступцима, особама од поверења, механизмима заштите, врстама подршке које дете добија).

Да би запослене/и у школи учествовале/и у планирању и спровођењу превенције насиља и сексуалног насиља према деци/ученицама/ученицима, нужно је да **имају одговарајућа знања** о тој теми, као и да немају предрасуде и стереотипна мишљења, која су широко распрострањена у нашем друштву и култури.

Бројни су начини на које се могу организовати превентивне активности у школи у вези са темом сексуалног насиља према деци/ученицима, а овде су истакнуте “кључне тачке”⁹.

- **„Снимање стања”**: На почетку, било би важно спровести “снимање стања”, обично у форми анонимног анкетирања што већег броја ученица/ка свих разреда (или на други начин који омогућава ученицима да слободно изразе своје мишљење, ставове, питања или да изнесу искуства); питања треба да су јасна и конкретна (погледати примере у Националној студији).
- **Заједничко планирање**: Након анализе одговора потребно је у **сарадњи** са ученицама/има, наставницама/има, родитељима и другим сарадницама/има предложити и осмислити програм превентивних активности који одговара добијеним подацима, односно стању и потребама ученица/ка школе.

⁸ Списак конкретних радњи сексуалног насиља се налази у Посебном протоколу за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, Министарство просвете, 2007, у Приручнику за примену Посебног протокола, Министарство просвете, 2010, али и Националној студији (већ помињано);

⁹ Корсине информације наставници и ученици ће добити у пројекту „Нулта толеранција на родно засновано насиље“ који спроводи Аутономни женски центар у 30 средњих школа у Србији. Као извор информација може послужити интернет презентација тог пројекта <http://www.mogudanecu.rs>. Значајне информације се налазе и у већ помињаној Националној студији, који могу бити подстицај за превентивне активности, као и у материјалима које је развио Инцест Траума Центар из Београда, организација која је специјализована за ову тему <http://www.incestrauamacentar.org.rs>.

- **План активности:** садржи шта све школа планира да уради да би спречила да се насиље деси, да би створила сигурно и подстицајно окружење, да би неговала поштовање и поверење између деце/ученика и ученица и запослених у школи, и како ће се пратити ефекти превентивних активности.
- **Информисање свих:** Школа организује информисање свих запослених, деце/ученика и ученица и родитеља о забрани свих видова насиља, укључујући сексуално узнемиравање и злостављање, о законским решењима, о садржају Правилника о протоколу поступања, односно о процедурама за пријављивање сумње или дела насиља. Информације треба да су јасне, доступне, у писаној форми (постери, панои, школске новине, веб-страница школе), постављене и на места у којима ученице/ученици могу да их прочитају у поверљивој форми (нпр. на унутрашњој страни врата тоалета), али и да се усмено комуницирају (на састанцима, радионицама, панел дискусијама, одељенским часовима, ученичком парламенту). Треба имати у виду да је важно да у све превентивне активности ученици/ученице буду **активно укључени**.
- **Стицање знања:** Наставнице/и, одељењске старешине и стручни сарадници/е имају обавезу да изабере одговарајуће садржаје и начине рада у оквиру редовне наставе као и других школских активности¹⁰ како би деца/ученици и ученице стекла квалитетна знања и вештине, формирала одговарајуће вредносне ставове и имала одговарајуће понашање.
- **Улога вршњака:** Да подсетимо, срењошколци/ке се о искуству насиља, укључујући и сексуално насиље, најчешће поверавају својим вршњацима¹¹. Због тога је информисање ученица/ка о сексуалном насиљу од кључне важности за превенцију, али и за подршку жртвама.

2) *Интервенција у случају сумње или сазнања да се сексуално насиље десило или дешава*

Добро организована интервенција у случају сумње или сазнања да се сексуално насиље према ученици/ученику десило или дешава такође представља превенцију насиља.

Школа је одговорна да организује и спроведе следеће активности:

- Да ученицама/ученицима на једноставан и јасан начин *објасни унутрашње поступке и процедуре* у случају сумње или сазнања о сексуалном узнемиравању или сексуалном насиљу, *за све три ситуације*: а) сексуално насиље од стране вршњака, б) одрасле особе запослене у школи (што укључује и све одрасле особе у контакту са децом у вези са образовно-васпитним активностима, без обзира да ли се оне изводе у школи), или ц) одрасле особе изван школе, што укључује и родитеље и друге одрасле у приватном или јавном окружењу детета. Треба обратити пажњу да је *процедура различита* када се насиље дешава од стране

¹⁰ Предлози часова из различитих школских предмета на којима се може обрађивати тема родно заснованог насиља, а које су припремиле наставнице/и из школа које учествују у програму „Нулта толеранција на родно засновано насиље“ биће доступни од половине октобра 2017.

¹¹ То потврђују и подаци Националне студије, али и подаци анкетања о доживљају безбедности код младих. На жалост, наставници и школа у доживљају младих не заузимају истакнуто место у обезбеђивању безбедности, али такво стање свакако може да се мења (Аутономни женски центар очекује да ће то бити један од ефеката трогодишњег превентивног програма који спроводи у средњим школама у Србији).

вршњака, одрасле особе из школе или одрасле особе изван школе, али је прописана интервенција школе *обавезна* у све три ситуације.

- Школа је дужна да створи *атмосферу поверења* (да ученици/це знају коме могу да се повере) и *поверљивости* (да ученици/це знају да ће информације које саопштавају представницима школе бити пажљиво третиране), као и општу атмосферу „нулте толеранције“ на сваки вид насиља према деци/ученицима и ученицама.
- Представници/це школе морају да воде рачуна о *ограничењима поверљивости* (обавези пријављивања сваке сумње или сазнања о насиљу према деци/ученицима или ученицама) и да о томе *јасно информишу* дете/ученика или ученицу које је саопштило информацију о злостављању, а посебно морају да воде рачуна о *безбедности* детета/ученика или ученице пошто се насиље обелодани (када се информација пренесе надлежнима у школи и институцијама изван школе).
- Школа је дужна да *пружи подршку* детету/ученику или ученици, кад год посумња да постоји насиље (да подржи дете/ученика или ученицу да га обелодани), као и да пружа подршку детету од тренутка саопштавања, кроз све поступке које ће предузети школа и надлежне институције изван ње. Дете/ученик или ученица у тим поступцима *не сме бити излагано* (поновној) трауматизацији (причањем о догађају већи број пута у неодговарајућим околностима или пред особама које немају специјализована знања и/или лиценце) и (поновној) виктимизацији (неодговарајућем, нестручном, деградирајућем или насилном опхођењу одраслих који учествују у поступцима).
- Важно је да школа развије *добре сарадничке релације* са надлежним институцијама које чине „спољашњу заштитну мрежу“ (центром за социјални рад, полицијом, јавним тужилаштвом) и да искористи ресурсе других актера у заједници (укључујући специјализоване организације које се баве заштитом од насиља).
- Школа треба да осигура да запослени/е, а посебно представници/е стручних служби и Тима за заштиту ученика/ца од злостављања, занемаривања и насиља *имају одговарајућу осетљивост и знање* о насиљу, укључујући специфична знања о сексуалном насиљу према деци.
- Школа је обавезна да *предузме мере из своје надлежности* према запосленим и ангажованим лицима у образовно-васпитним установама за које се сумња или постоји сазнање да су учинили било које дело сексуалног узнемиравања и сексуалног насиља према ученици/ученику. Мере из своје надлежности предузимају и органи изван школе, којима је сумња или насиље пријављено.

Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање¹² прописује обавезну процедуру, а овде ће бити наглашена нека од важних питања организовања заштите ученица/ученика када постоји сумња или је извршено сексуално узнемиравање или насиље **од старне запослених и свих лица која учествују у образовно-васпитном раду.**

¹² „Службени гласник РС“ број 30/10

- Иако су уобичајено радње насиља описане у *три нивоа*, што утиче на начин и врсту интервенције, када се ради о сексуалном узнемиравању или насиљу *одраслих према деци* оно је **забрањено** у било којој форми, те би интервенција требало да следи **процедуру за насиље трећег нивоа**. Наставници и запослени у школи, као и сва одрасла лица изван школе која су ангажована у извођењу образовно-васпитног рада, имају позицију *ауторитета и моћи* према ученицима/ученицама, често и позицију *поверења*, због чега није дозвољена сексуална злоупотреба на било ком нивоу. Дакле, положај ученица/ка, када злоупотребу врше наставници или запослени у школи, је посебно осетљив јер се они налазе у *подређеној и зависној* позицији. Када је у питању сексуално узнемиравање и злостављање, које је високо табуизирано, ученице/и могу имати велику непријатност, збуњеност или страх да га обелодане, бојазан од окривљавања, осуде или социјалне изолације.
- Ако се сексуално узнемиравање или насиље **дешава** у школи (постоји непосредно сазнање или информација), оно мора бити **одмах заустављено** (мора се прекинути такво понашање, без изузетка). Ако постоји **сумња** да се такво понашање дешава, оно мора бити **пријављено директору школе**. Истовремено са пријавом директору школе, сексуално насиље одраслог према детету треба **пријавити и другим надлежним институцијама**, пре свега *основном јавном тужилаштву (или полицији)*, која ће обавезно информацију пренети основном јавном тужилаштву, а када је дете у питању, и центру за социјални рад). Основно јавно тужилаштво ће размотрити да ли је учињено кривично дело, односно да ли има основа за покретање кривичноправних поступака (више у прилогу 2). У случају да је одрасла особа која је учинила или се сумња да је учинила сексуално насиље према детету њен/његов *родитељ, старатељ или члан/ица породице*, пријава се обавезно упућује и *локалном центру за социјални рад*, који има надлежности у заштити права детета и надзора над вршењем родитељских права. Поступак који се води у школи *није условљен нити ограничен* вођењем поступака других надлежних органа. То значи да, чак и ако основно јавно тужилаштво утврди да нема основа за вођење кривичног поступка, *школа мора спровести до краја* (не сме обуставити) поступак утврђивања шта се десило и уколико је сумња или дело потврђено, *предузети одговарајуће (дисциплинске) мере*, у складу са *Законом о основама образовања и васпитања*¹³.
- Све мере које школа предузима требало би да омогуће не само тренутни прекид сексуалног узнемиравања и/или злостављања, већ и **безбедност** за ученике/ученице који су таквим радњама били изложени, као и за све друге ученике/це у школи, и **спречавање понављања** сексуалног насиља. Такође, мере које школа предузима морају да спрече утицај на ученицу/ка приликом исказивања мишљења, саопштавања о искуствима, давања исказа, писане изјаве и слично.
- Да би се **избегла секундарна трауматизација и виктимизација**, што је обавеза сваке институције у поступцима утврђивања и заштите од насиља, важно је да школа обезбеди да **разговор** са дететом (прикупљање информација) обави професионалка/ац која/и је *обучен/а за тему* (пол особе која разговара са дететом о сумњи или искуству сексуалног узнемиравања или насиља није небитан – препоручује се да особе женског пола разговарају са жртвама женског пола). *Иста особа* из школе, ако је то могуће, треба да води све разговоре са дететом. *Број разговора* треба да је ограничен на најмању могућу меру. Простор у ком се води разговор мора бити одговарајући (без ометања, без присуства особа које не треба да буду укључене, уз атмосферу која омогућава

¹³ „Службени гласник РС“ бр. 72/09, 52/11, 55/13, 35/15, 68/15 и 62/16

поверавање и добијање подршке). Дете има право да разговор обави у *пратњи одрасле особе* коју само изабере, у коју има поверења, или у присуству свог правног заступника. Ако је родитељ, старатељ или члан породице учинилац сексуалног насиља према детету, или се сумња да јесте, школа не обавештава и не позива родитеља. И у тој ситуацији дете бира одраслу особу од поверења, а школа позива центар за социјални рад – орган старатељства. Правилник о протоколу прописује да *изјаву* о насиљу, злостављању и занемаривању ученик/ученица даје директору школе у присуству родитеља, осим ако је родитељ спречен (а треба додати и ако би присуство родитеља угрозило безбедност детета). Школа је дужна да поступа ефикасно и економично и да обезбеди поверљивост и заштиту личних података детета.

- Када је потврђена сумња да је извршено сексуално узнемиравање или злостављање детета од стране заполоеног, **активности предузима директор школе**, у сарадњи са Тимом за заштиту ученика/ца од насиља, занемаривања и злостављања. Директор школе предузима мере из Закона о основама образовања и васпитања према наставнику или заполоеном у образовно-васпитној установи који је учинио сексуално узнемиравање или насиље према детету/ученику или ученици (више у прилозима). Истовремено, директно је одговоран и за мере заштите и подршке према детету, што укључује израду **оперативног плана заштите**, за конкретну ситуацију, за дете/децу која су била изложена насиљу, као и за сву децу која су сведочила таквом насиљу, у складу са Правилником о протоколу (то се односи на насиље другог и трећег нивоа, али је наша препорука да се план заштите донесе и код насиља првог нивоа, ако је учинилац заполоени у школи или пунолетни ученик/ца, односно одрасла особа изван школе). Директор је такође дужан да о насиљу (на трећем нивоу) *обавести Министарство просвете*, односно надлежну школску управу, у року од 24 сата, (пре тога треба да обави разговор са родитељима, осим ако то није у најбољем интересу детета).
- Школа је дужна да **прати ефекте предузетих мера**, како би проверила да ли су оне довеле до жељеног резултата (резултат увек има значење: заустављено насиље; спречено његово понављање, дете/деца безбедна; обезбеђен опоравак детета које је било изложено насиљу). У случају да мере нису довеле до резултата, школа мора да планира друге и даље мере. Требало би да ефекте предузетих мера прате и надлежне службе (укључене у случај) и Министарство просвете.

Припремила: Тања Игњатовић

Аутономни женски центар

Прилог 1: Заштитник грађана о обавези образовно-васпитних установа у вези са сексуалним насиљем које пријављују ученици школе¹⁴

Деца не(радо) говоре о искуствима сексуалне злоупотребе, нарочито ако их доживљавају од стране познатих и блиских особа или особа које у односу на њих имају положај ауторитета и моћи. Установе образовања и васпитања имају посебну и додатну одговорност у случајевима пријаве ученика да трпе сексуално насиље од стране запосленог, с обзиром да запослени у установи, а посебно наставници имају позицију ауторитета и моћи према ученицима, који су у односу подређености и зависности.

Непредузимање одговарајућих, хитних и делотворних мера не само да повређује права ученика жртве, већ и права других ученика. Одсуство одговарајуће реакције у установи обесхрабрује и демотивише ученике да убудуће такве случајеве пријављују и шаље поруку о високом степену толеранције према сексуалном злостављању и искоришћавању ученика, а тиме се сексуално (и друго) насиље подстиче, а не спречава.

Избор мера заштите ученика жртве сексуалног искоришћавања или сексуалног злостављања мора одговарати нарочито осетљивом положају ученика због специфичног односа подређености и зависности који постоји између ученика и запосленог у установи. Ове мере треба да обезбеде не само тренутни прекид злостављања/искоришћавања и у највећој могућој мери, помоћ и безбедност ученику, већ и спречавање понављања сексуалног насиља, секундарну трауматизацију и виктимизацију ученика жртве, као и спречавање даљег утицаја на ученика приликом исказивања мишљења или саопштавања о искуствима.

Питање да ли има елемената кривичног дела у понашању које су образовни прописи дефинисали као сексуално насиље, није, нити може да буде опредељујућа чињеница за одлуку установе образовања и васпитања о предузимању мера из својих надлежности. Установа је дужна да одговарајуће поступке спроведе и према запосленом – извршиоцу насиља и предузме законом предвиђене мере увек када запослени изврши радњу која је образовним прописима дефинисана као забрањена и кажњива радња насиља, злостављања и занемаривања ученика. Ова обавеза постоји и онда када надлежно јавно тужилаштво процени да у понашању запосленог нема елемената кривичног дела и одбије да покрене кривични поступак, јер јавнотужилачка одлука о томе да ли се у радњама осумњиченог стичу елементи кривичног дела није претходно питање за утврђивање постојања повреде забране из чл. 45. Закона о основама система образовања и васпитања и дисциплинске одговорности за то.

Неизвршавање законских обавеза и овлашћења од стране руководиоца установе образовања и васпитања захтева да органи управљања преиспитају свој избор руководиоца, односно, да преузму мере како би се поступање установе којом управљају вратило у законите оквире. Посебна одговорност на органу управљања стоји када је незаконитим и неправилним радом

¹⁴ Наводи су из мишљења Заштитника грађана у поступку контроле правилности и законитости рада Медицинске школе и Прехрамбено-угоститељске школе у Чачку, Градске управе града Чачка и Министарства просвете, науке и технолошког развоја, а на основу сазнања да су ученице ове две школе пријавиле сексуално злостављање од старне наставника који је запослен у обе школе. Мишљење Заштитника грађана је доступно на: <http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5161-n-dl-zni-nisu-pr-duz-li-r-p-v-d-pri-v-uc-ni-d-su-d-ziv-li-s-su-ln-zl-s-vlj-nj-zl-up-r-bu-i-uzn-ir-v-nj-d-s-r-n-n-s-vni>

повређено право ученика, чији најбољи интереси морају да буду од примарног значаја приликом доношења одлука органа установе.

Улога надзорних и инспекцијских просветних органа је да буду прва линија одбране од незаконитог и неправилног поступања установа образовања и васпитања, нарочито када је реч о кршењу права детета и ученика. Изостанак надзорних и других активности, посебно у случајевима тежег кршења права ученика - какво је насиље разврстано као насиље III нивоа - не доприноси унапређењу рада установа образовања и васпитања, нити развијању система заштите ученика од насиља. Ефикасност установа образовања и васпитања у заштити ученика од насиља директно је пропорционална ефикасности механизма инспекција и надзора и делотворности мера предузетих према установама које не извршавају своје законске обавезе у заштити ученика од насиља.

Прилог2: Потврђени међународни уговори, одредбе закона и релевантни подзаконски акти који штите дете/ученицу или ученика од сексуалног насиља и сексуалног узнемиравања¹⁵

Овај прилог садржи приказ најважнијих стандарда и норми у вези са забраном сексуалног насиља према деци.

Конвенција о правима детета¹⁶

Државе чланице предузимају све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злоупотребе, занемаривања или немарног односа, малтретирања или експлоатације, укључујући и сексуалну злоупотребу, док је на бризи код родитеља, законитих старатеља или неког другог лица коме је поверена брига о детету. Такве заштитне мере треба да обухвате, по потреби, ефикасне поступке за установљивање социјалних програма за обезбеђење подршке неопходне детету и онима којима је поверена брига о детету, као и остале облике спречавања, утврђивања, пријављивања, прослеђивања, истраге, поступања и праћења случајева овде наведеног злостављања детета и, по потреби, обраћања суду (чл. 19).

Државе чланице се обавезују да штите децу од свих облика сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања. У те сврхе, државе чланице ће нарочито предузимати све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере за спречавање навођења или присиљавања детета на учешће у ма којој незаконитој сексуалној активности (чл. 34).

Државе чланице ће предузети све одговарајуће мере да подстичу физички и психолошки опоравак и друштвену реинтеграцију детета жртве: сваког облика занемаривања, искоришћавања или злостављања; мучења или било ког другог облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања... Такав опоравак и реинтеграција ће се вршити у условима који подстичу здравље, самопоштовање и достојанство детета (чл. 39).

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања¹⁷

Свака страна предузеће неопходне законодавне или друге мере ради спречавања свих облика сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања деце и ради заштите деце (чл. 4).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би обезбедила да правила поверљивости која се унутрашњим правом намећу припадницима неких професија, који у своме раду имају контакт са децом, не представљају препреку могућности да ти професионалци обавесте службе надлежне за заштиту детета о свакој ситуацији у којој постоје разумни основи за веровање да је дете о коме је реч жртва сексуалног искоришћавања или сексуалног злостављања (чл. 12).

¹⁵ Део текста у овом прилогу преузет је из помињаног мишљења Заштитника грађана (дел.бр. 6196, од 17.2.2017. године), доступно: <http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5161-n-dl-zni-nisu-pr-duz-li-r-p-v-d-pri-v-uc-ni-d-su-d-ziv-li-s-su-ln-zl-s-vlj-nj-zl-up-r-bu-i-uzn-ir-v-nj-d-s-r-n-s-vni>

¹⁶ „Службени лист СФРЈ - Међународни уговори“ број 15/90, „Службени лист СРЈ - Међународни уговори“ бр. 4/96 и 2/97.

¹⁷ „Службени гласник РС - Међународни уговори“ број 1/10.

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би подстакла свако лице које зна или у доброј вери сумња да (у неком случају) постоји сексуално искоришћавање или сексуално злостављање деце, о тим чињеницама извести надлежне службе (чл. 12).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне и друге мере да би пружила помоћ жртвама, на краткорочном и на дугорочном плану, у њиховом физичком и психосоцијалном опоравку. Приликом предузимања мера у складу са овим ставом одговарајућа пажња се посвећује мишљењима, потребама и забринутостима самог детета (чл. 14).

Свака страна предузеће мере, у складу са условима прописаним у оквиру сопственог унутрашњег правног поретка, за сарадњу са невладиним организацијама, другим релевантним организацијама или другим елементима цивилног друштва који се баве пружањем помоћи жртвама (чл. 14).

Свака страна предузеће неопходне законодавне или друге мере како би обезбедила да следећи видови намерног понашања буду криминализовани: ступање у сексуалне активности са дететом када је притом... злоупотребљен признати положај поверења, ауторитета или утицаја над дететом, укључујући ту и положај у породици или злоупотребљена посебно осетљива ситуација у којој се дете налази, његов рањиви положај, првенствено због менталног или физичког хендикепа или зависности (чл. 18).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би осигурала да:

- а) разговори са дететом могу да се одвијају без неоправданог одлагања одмах пошто су надлежним органима пријављене чињенице (у вези са случајем);
- б) разговори са дететом одвијају се, када је то неопходно, у просторијама које су пројектоване или прилагођене за те сврхе;
- в) разговоре са дететом обављају професионалци који су обучени у те сврхе;
- г) иста лица ако је то могућно и у случају да је то погодно воде све разговоре са дететом;
- д) број разговора је ограничен на најмању могућу меру, онолико колико је то неопходно у циљу кривичног поступка;
- ђ) дете може бити у пратњи свог правног заступника или, где је то погодно, одраслог лица које само изабере, сем уколико је, када је реч о том лицу, донета образложена одлука о супротном (чл. 35).

Свака страна предузеће све неопходне законодавне или друге мере како би осигурала да сви разговори са жртвом или, где је то погодно, разговори са дететом - сведоком, могу бити снимљени као видео-запис и да ти видео-записи разговора могу бити прихваћени као доказ у судском поступку, у складу са правилима унутрашњег права те стране (чл. 35).

Закон о основама система образовања и васпитања¹⁸

У установи је забрањено: физичко, психичко и социјално насиље; злостављање и занемаривање деце и ученика; физичко кажњавање и вређање личности, односно сексуална злоупотреба деце и ученика или запослених (чл. 45).

Под насиљем и злостављањем подразумева се сваки облик једанпут учињеног или понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета и ученика или запосленог. Занемаривање и немарно поступање представља пропуштање установе или запосленог да обезбеди услове за правилан развој детета и ученика (чл. 45).

¹⁸ „Службени гласник РС“ бр. 72/09, 52/11, 55/13, 35/15, 68/15 и 62/16

Установа је дужна да одмах поднесе пријаву надлежном органу ако се код детета или ученика примете знаци насиља, злостављања или занемаривања (чл. 45).

Под физичким насиљем, у смислу става 1. овог члана, сматра се: физичко кажњавање деце и ученика од стране запослених и других одраслих особа; свако понашање које може да доведе до стварног или потенцијалног телесног повређивања детета, ученика или запосленог; насилно понашање запосленог према деци, ученицима или другим запосленим, као и ученика према другим ученицима или запосленим (чл. 45).

Под психичким насиљем, у смислу става 1. овог члана сматра се понашање које доводи до тренутног или трајног угрожавања психичког и емоционалног здравља и достојанства детета и ученика или запосленог (чл. 45).

Теже повреде радне обавезе запосленог у установи, јесу: 1) извршење кривичног дела на раду или у вези са радом; 2) неспровођење мера безбедности деце, ученика и запослених;... 13) незаконит рад или пропуштање радњи чиме се спречава или онемогућава остваривање права детета, ученика или другог запосленог; 14) неизвршавање или несавесно, неблаговремено или немарно извршавање послова или налога директора у току рада, односно за време незаконите обуставе рада или штрајка; 15) злоупотреба права из радног односа;(чл. 141).

Директор установе покреће и води дисциплински поступак, доноси одлуку и изриче меру у дисциплинском поступку против запосленог. Дисциплински поступак покреће се писменим закључком на који приговор није допуштен, а који садржи податке о запосленом, опис повреде забране, односно радне обавезе, време, место и начин извршења и доказе који указују на извршење повреде.

Запослени се привремено удаљава са рада због учињене повреде забране из чл. 44. до 46. овог закона и теже повреде радне обавезе из члана 141. тач. 1) до 5) и тач. 10) и 16) овог закона до окончања дисциплинског поступка. Ако директор не удаљи запосленог, орган управљања дужан је да донесе одлуку о удаљењу (чл. 140).

На остала питања вођења дисциплинског поступка сходно се примењују правила управног поступка (чл. 142). Дисциплински поступак је јаван, осим у случајевима прописаним законом којим се уређује општи управни поступак (чл. 142).

По спроведеном поступку доноси се решење којим се запослени може огласити кривим, у ком случају му се изриче и дисциплинска мера, ослободити од одговорности или се поступак може обуставити (чл. 142).

Покретање дисциплинског поступка застарева у року од три месеца од дана сазнања за повреду радне обавезе и учиниоца, односно у року од шест месеци од дана када је повреда учињена, осим ако је учињена повреда забране из чл. 44. до 46. овог закона, када покретање дисциплинског поступка застарева у року од две године од дана када је учињена повреда забране (чл. 142).

Вођење дисциплинског поступка застарева у року од шест месеци од дана покретања дисциплинског поступка (чл. 142). Застарелост не тече ако дисциплински поступак не може да се покрене или води због одсуства запосленог или других оправданих разлога (чл. 142).

Мере за повреду радне обавезе јесу престанак радног односа и новчана казна. Запосленом који изврши повреду забране, прописане чл. 44. до 46. овог закона, престаје радни однос када одлука директора о утврђеној повреди забране постане коначна и одузима се лиценца. За повреду радне обавезе из члана 141. став 1. тач. 1) до 7) овог закона изриче се мера престанка радног односа и лиценца се суспендује на шест месеци. Мера престанка радног односа изриче се запосленом и за

повреду радне обавезе из члана 141. тач. 8) до 17) овог закона, ако је учињена умишљајем или из свесног нехата и ако нису утврђене олакшавајуће околности за запосленог. Новчана казна изриче се у висини од 20 до 35 одсто од плате исплаћене за месец у коме је одлука донета, у трајању од три до шест месеци (чл. 143). Радни однос запосленог у установи престаје у складу са законом, на основу решења директора (чл. 144).

Директор је одговоран за законитост рада и за успешно обављање делатности установе (чл. 62). Директор за свој рад одговара органу управљања и министру (чл. 62).

Осим послова утврђених законом и статутом установе, директор: предузима мере у случајевима повреда забрана из чл. 44. до 46. овог закона и недоличног понашања запосленог и његовог негативног утицаја на децу и ученике; предузима мере ради извршавања налога просветног инспектора и просветног саветника, као и других инспекцијских органа;... одлучује о правима, обавезама и одговорностима ученика и запослених, у складу са овим и посебним законом (чл. 62).

Орган управљања у школи јесте школски одбор (чл. 53). Орган управљања разрешава директора установе ако је утврђено да:...директор не предузима или неблаговремено предузима одговарајуће мере у случајевима повреда забрана из чл. 44. до 46. овог закона и тежих повреда радних обавеза запослених; ...директор не поступа по налогу, односно мери надлежног органа за отклањање утврђених недостатака и неправилности (чл. 63); Орган управљања разрешава директора установе по наложеној мери просветног инспектора, у року од осам дана од дана пријема налога (чл. 63).

Кривични законик¹⁹

Обљуба са дететом – члан 180

Ко изврши обљубу или са њом изједначен чин са дететом, казниће се затвором од пет до дванаест година.

Ако је услед дела из става 1. овог члана наступила тешка телесна повреда детета према којем је дело извршено или је дело извршено од стране више лица или је дело имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити затвором од пет до петнаест година.

Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт детета, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

Неће се казнити за дело из става 1. овог члана учинилац, ако између њега и детета не постоји значајнија разлика у њиховој душевној и телесној зрелости.

Обљуба злоупотребом положаја – члан 181

Ко злоупотребом свог положаја наведе на обљубу или са њом изједначен чин лице које се према њему налази у односу какве подређености или зависности, казниће се затвором од три месеца до три године.

Наставник, васпитач, старалац, усвојилац, родитељ, очух, маћеха или друго лице које злоупотребом свог положаја или овлашћења изврши обљубу или са њом изједначен чин са малолетником који му је поверен ради учења, васпитавања, старања или неге, казниће се затвором од једне до десет година.

Ако је дело из става 2. овог члана учињено према детету, учинилац ће се казнити затвором од пет до дванаест година.

Ако је дело из ст. 1. до 3. овог члана имало за последицу трудноћу, учинилац ће се казнити за дело из става 1. затвором од шест месеци до пет година, за дело из става 2. затвором од две до дванаест година, а за дело из става 3. затвором од пет до петнаест година.

¹⁹ „Службени гласник РС“ бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16

Ако је услед дела из става 3. овог члана наступила смрт детета, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

Недозвољене полне радње – члан 182

Ко под условима из чл. 178. ст. 1. и 2, 179. став 1. и 181. ст. 1. и 2. овог законика изврши неку другу полну радњу, казниће се новчаном казном или затвором до три године.

Ко под условима из члана 180. став 1. и члана 181. став 3. овог законика изврши неку другу полну радњу, казниће се затвором од шест месеци до пет година.

Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда лица према којем је дело извршено или ако је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

Ако је услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступила смрт лица према којем је дело извршено, учинилац ће се казнити затвором најмање пет година.

Полно узнемиравање – члан 182а

Ко полно узнемирава друго лице, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Ако је дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.

Полно узнемиравање јесте свако вербално, невербално или физичко понашање које има за циљ или представља повреду достојанства лица у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење.

Гоњење за дело из става 1. овог члана предузима се по предлогу.

Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања²⁰

Општи протокол се односи на сву децу чија је добробит угрожена, односно децу у непосредној или животној опасности, децу која су (доказано или под сумњом) жртве злостављања и занемаривања и децу за коју се сматра да су под ризиком од злостављања и занемаривања.

Општи протокол се односи на децу у свим ситуацијама: у породици (биолошкој, хранитељској, усвојитељској); ван породице, односно у установама где деца бораве привремено или трајно (школе, предшколске установе, летовалишта, дневни боравци, домови за децу, односно друге установе социјалне заштите и др.).

Општа дефиниција злоупотребе детета: Злоупотреба или злостављање детета обухвата све облике физичког или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања дететовог здравља, угрожавања дететовог развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ.

Сексуална злоупотреба: Сексуална злоупотреба детета је укључивање детета у сексуалну активност коју оно не схвата у потпуности, са којом није сагласно или за коју није развојно дорасло и није у стању да се са њом сагласи, или ону којом се крше закони или социјални табуи друштва. Сексуална злоупотреба детета испољава се као активност између детета и одрасле особе или другог детета које се, због свог узраста или развоја, налази у положају који му даје одговорност, поверење или моћ, где активност има за циљ да пружи уживање или задовољни потребе друге особе.

Сексуалном злоупотребом детета сматра се и: навођење или приморавање детета на учешће у сексуалним активностима, било да се ради о контактним (нпр. сексуални однос, сексуално додиривање и сл.) или неконтактним (нпр. излагање погледу, егзибиционизам и сл.); експлоататорско коришћење детета за проституцију или друге незаконите сексуалне радње.

²⁰ Влада Републике Србије, 2005.

Не сматра се понашањем које представља сексуалну злоупотребу истраживање сопственог тела које одговара узрасту детета када се, посебно код адолесцената, истражује сопствено тело и сексуалност, које не подразумева активност између детета и одрасле особе.

Посебну пажњу потребно је обратити на:

- 1) *препознавање* случајева злостављања и/или занемаривања;
- 2) *пријављивање* надлежном органу, односно служби;
- 3) *процену ризика, стања и потреба детета* и породице;
- 4) *планирање услуга и мера за заштиту детета*.

Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање²¹

Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање (у даљем тексту: Правилник о протоколу) прописују се садржаји и начини спровођења превентивних и интервентних активности, услови и начини за процену ризика, начини заштите од насиља, злостављања и занемаривања, праћење ефеката предузетих мера и активности.

У примени Правилника о протоколу установа је дужна да обезбеди услове за сигурно и подстицајно одрастање и развој детета и ученика, заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања и социјалну реинтеграцију детета и ученика које је извршило, односно било изложено насиљу, злостављању или занемаривању.

Забрана насиља, злостављања и занемаривања у установи односи се на сваког - децу, ученике, запослене, родитеље и трећа лица.

Под насиљем и злостављањем подразумева се сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета и ученика или запосленог.

Насиље и злостављање може да се јави од стране: запосленог према детету, ученику, другом запосленом, родитељу, односно старатељу или другом лицу које је преузело бригу о детету и ученику (у даљем тексту: родитељ); детета и ученика према другом детету и ученику или запосленом; родитеља према свом детету, другом детету и ученику и према запосленом.

Сексуално насиље и злостављање је понашање којим се дете и ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације.

Одељењски старешина, васпитач, наставник и стручни сарадник је дужан да обезбеди заштиту детета и ученика од произвољног или незаконитог мешања у његову приватност, породицу, дом или преписку, као и заштиту од незаконитих напада на његову част и углед.

Запослени не сме својим понашањем да изазове или допринесе насиљу, злостављању и занемаривању (на пример: непоштовање личности и права детета и ученика, недоследност у поступању, необјективно оцењивање и др.).

Интервенцију у одговору на насиље, злостављање и занемаривање чине мере и активности којима се оно зауставља, осигурава безбедност учесника (оних који трпе, чине или сведоче),

²¹ „Службени гласник РС“ број 30/10.

смањује ризик од понављања, ублажавају последице за све учеснике и прате ефекти предузетих мера.

Установа је дужна да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете и ученик трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се догађа или где се припрема.

Разврставање насиља, злостављања и занемаривања на нивое има за циљ обезбеђивање уједначеног поступања (интервенисања) установа у ситуацијама насиља и злостављања када су актери деца, односно ученици (дете - дете, ученик - ученик, дете и ученик - запослени). Исти облици насиља, злостављања и занемаривања могу да се појаве на више нивоа, али се разликују у интензитету, степену ризика, учесталости, последицама и учесницима.

Први ниво насиља

Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито, неумесно, са сексуалном поруком: добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално недвосмислена гестикулација.

Сексуално насиље и злостављање може се вршити и злоупотребом информационих технологија (узнемиравајуће позивање, слање узнемиравајућих порука СМС-ом, ММС-ом и др.)

Други ниво насиља

Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито: сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.

Сексуално насиље и злостављање може се вршити и злоупотребом информационих технологија (снимање и слање видео записа, злоупотреба блогова, форума и четовања, снимање камером појединаца против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика).

Трећи ниво насиља

Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито: завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест.

Сексуално насиље и злостављање може се вршити и злоупотребом информационих технологија (снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика, дечија порнографија).

Интервенције према нивоима насиља

На првом нивоу, по правилу, активности предузима самостално одељењски старешина, наставник, односно васпитач, у сарадњи са родитељем, у смислу појачаног васпитног рада са васпитном групом, одељењском заједницом, групом ученика и индивидуално.

Изузетно, ако се насилно понашање понавља, ако васпитни рад није био делотворан, ако су последице теже, ако је у питању насиље и злостављање од стране групе према појединцу или ако исто дете и ученик трпи поновљено насиље и злостављање за ситуације првог нивоа, установа интервенише активностима предвиђеним за други, односно трећи ниво.

На другом нивоу, по правилу, активности предузима одељењски старешина, односно васпитач, у сарадњи са педагогом, психологом, тимом за заштиту и директором, уз обавезно учешће родитеља, у смислу појачаног васпитног рада. Уколико појачани васпитни рад није делотворан, директор покреће васпитно-дисциплински поступак и изриче меру, у складу са Законом.

Насилно понашање *са трећег нивоа* може да буде третирано као тежа повреда обавеза и као повреда забране утврђене Законом, у зависности од околности (последице, интензитет, учесталост, учесници, време, место, начин и др.), што процењују тим за заштиту и директор.

Ниво насиља и злостављања условљава и предузимање одређених интервентних мера и активности.

На трећем нивоу, активности предузима директор са тимом за заштиту, уз обавезно ангажовање родитеља и надлежних органа, организација и служби (центар за социјални рад, здравствена служба, полиција и друге организације и службе).

Информације о насиљу, злостављању и занемаривању од ученика прикупља, по правилу, психолог, педагог, односно друго задужено лице у установи - одељењски старешина, васпитач групе или члан тима за заштиту.

Изјаву о насиљу, злостављању и занемаривању ученик даје директору у присуству психолога или педагога и родитеља, осим ако је родитељ спречен да присуствује.

Уколико се ради о догађају који захтева предузимање неодложних интервентних мера и активности, директор обавештава родитеља и у процес заштите укључује центар за социјални рад.

Ако постоји сумња да насилни догађај може да има елементе кривичног дела или прекршаја, директор обавештава родитеља и полицију.

Увек када је запослени починилац насиља, злостављања и занемаривања према детету и ученику у установи, директор предузима мере према запосленом, у складу са законом, а према детету и ученику мере за заштиту и подршку (план заштите) на основу Правилника о протоколу.

Уколико постоји сумња да је починилац насиља, злостављања и занемаривања треће одрасло лице (укључујући пунолетног ученика) према детету и ученику, директор је обавезан да истовремено обавести родитеља детета које је изложено насиљу, злостављању и занемаривању, надлежни центар за социјални рад и полицију.

У поступку заштите детета и ученика од насиља, злостављања и занемаривања установа је дужна да: поступак води ефикасно и економично; обезбеди заштиту и поверљивост података до којих дође пре и у току поступка; да ученика не излаже поновном и непотребном давању изјава.

Мере и активности предузимају се за све нивое насиља и злостављања.

Оперативни план заштите (у даљем тексту: план заштите) сачињава се за конкретну ситуацију другог и трећег нивоа за сву децу и ученике - учеснике насиља и злостављања (оне који трпе, који чине и који су сведоци насиља и злостављања).

За трећи ниво насиља и злостављања директор установе подноси пријаву надлежним органима, организацијама и службама и обавештава Министарство просвете, односно надлежну школску управу, у року од 24 сата. Пре пријаве обавља се разговор са родитељима, осим ако тим за заштиту, полиција или центар за социјални рад процене да тиме може да буде угрожен најбољи интерес детета и ученика.

Ефекте предузетих мера и активности прати установа (одељењски старешина, васпитач, тим за заштиту, психолог и педагог) ради провере успешности, даљег планирања заштите и других активности установе. Установа прати понашање детета и ученика које је трпело и које је извршило насиље и злостављање, али и деце и ученика који су индиректно били укључени (сведоци). Прати се и укљученост родитеља и других надлежних органа, организација и служби. Ефекте предузетих мера прате и надлежне службе Министарства просвете.